

Takios tradicijos samprata¹

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Lauko tyrimai fundamentaliam aiškiai apibrėžiamos tradicijos suvokimui leidžia pateikti alternatyvią takios tradicijos sampratą. Tradicija, kuria gyvenama, neegzistuoja kaip kartą visiems laikams duota, nes nepaliaujamai naujai įsikūnija. Ji yra implikuota į laikysenas, emocijas, jutimus, norus ir veikia su jais išvien. Ji – ne vien norminanti ar ribojanti, bet ir leidžianti, laisvinanti. Kaip tik dėl to analogiškai *gyvenamojo pasaulio* sąvokai kalbama apie gyvenamąją tradiciją, kuri visada konstituojama kartu su asmeniu.

RAKTAŽODŽIAI: tradicija, gyvenamasis pasaulis, tarp subjektyvumas, vieta.

Kasdienės žmonių laikysenos, jų elgesys, net gestai ir išgyvenamos emocijos yra tradicijos dalis. Tai kultūros suformuotos, iš kartos į kartą perduodamos jautimo, atliepimo, veikimo ir laikymosi kieno nors atžvilgiu formos. Nepaisant laikysenų, gestų takumo, jų efemerškumo – čia pasirodo, čia dingsta, jie sudaro kultūrą, yra lyg savitas jos kūnas tol, kol ji gyvuoja.

Lietuvoje taikoma lauko tyrimų metodika, suteikdama instrumentą fiksuoti tradicijai, kartu numato tradicijos sampratą. Pati metodologija implikuoja tam tikrą traktuotę, nepaisant skirtingų interesų ar atskirų pagal ją dirbančių asmenų jautrumo. Užduodame pateikėjui klausimą dėl vieno ar kito dalyko, kurį laikome tradicišku, ir įsivaizduojame, kad klausiamasis arba žino atsakymą, arba ne. Jei žino, priklauso tradicijai, o jeigu ne, lieka anapus jos. Taip suvokiamą tradiciją galime pavadinti tvirta, stabilia, kieta tradicija. Ji yra aiškaus kontūro, lengvai apibrėžiama, ją žymi tam tikrų žinių turėjimas ir tam tikrų veiksmų atlikimas.

Pasvarstykite atidžiau niekuo neišsiskiriančią situaciją, kai savo pateikėjai ar pateikėjui užduodame paprasčiausią klausimą. Tarkime: kokiam mėnuliui esant reikia sėti ir sodinti augalus? Tai, ką auginame dėl gumbų, sėtina per pilnatį,

1 Už galimybę atlikti ir paskelbti šį tyrimą straipsnio autorė yra dėkinga projektui „Podoktorantūros (post doc) stažuotčių įgyvendinimas Lietuvoje“, finansuojamam pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos, Mokslininkų ir kitų tyrėjų mobilumo ir studentų mokslinių darbų skatinimo priemonę (VP1-3.1-ŠMM-01).

o ką dėl žiedų, lapų – per jauną, – gauname plačiau ar striukiau išreikštą, taip pasakytą ar atvirkščiai apverstą, bet daugmaž panašų atsakymą. Tačiau nereikia būti labai atidžiai ar atidžiam, kad suprastum, jog vieni taip atsako, nes tai yra iš kažko girdėję, o kiti, tą patį atsakymą pateikdami, pasakoja, ką jie iš tiesų daro. Pastarieji yra įsitraukę į daržininkystę, ir mėnulis jiems ištis yra pasaulio sąsajų tinklo dalis, koreliuojanti su augalais ir daugybe kitų narių. Anketuodami abiem atvejais gausime tokį patį atsakymą. Kebliausia, kad dar yra ir tretieji, kurie, itin mėgdami auginti augalus, gerai išmanydami šį darbą, nežiūri į mėnulį, sako, kad jiems visai jis nerūpi, nes ne mėnulyje, o žemėje reikia sodinti. Jie neatsako į užduotą klausimą, nors yra iš gilumos motyvuoti, praktikuojantys ir jų praktika, jų suvokimas bei susivokimas yra svarbūs tradiciją aiškinantis. Šiuos trečiuosius kol kas palikime nuošalyje ir grįžkime prie tų, kurie vienaip ar kitaip atsako. Kaip manote, kuriems iš šių dviejų grupių lengviau atsakyti? Be abejo, tiems, kurie nepraktikuoja tradicijos, bet yra girdėję, t. y. turi tradiciją žinių pavidalu. Jų atsakymas tvirtas, aiškus, užrašytojui patogus. Jie girdėjo, kad taip daro, ir tiek. Tų, kurie praktikuoja, atsakymas visada komplikutesnis. Taigi tradicija, kuri yra panirusi į praktiką, yra sunkiau atskleidžiama. Ir ne tik, ji pati yra painesnė, daugialypė, atsižvelgianti.

Tradicijos daugialypiškumą puikiai atskleidžia Ernestas Gellneris, aprašydamas čadų dėvėjimo musulmonų kraštuose atvejį. Jei pamatę moterį, dėvinčią čadrą, manome, kad ji laikosi senos savo krašto tradicijos, iš esmės klystame, teigia E. Gellneris. Ilgus šimtmečius darniai sugyvenant dviem islamo formoms – aukštajam ir žemajam islamui, pastarajam atstovaujančios moterys nedėvėjo čadų nei dirbdamos laukuose, nei lankydamos šventyklą. Tik moderniais laikais, kilus islamo reformavimo judėjimui, kuris musulmonų kraštuose prilygo nacionaliniam judėjimui, čadų dėvėjimą imta laikyti visuotiniu tradicijos bruožu, neatskiriama dalimi. Tokiu būdu čadų dėvėjimo tradicija buvo radikalizuota. E. Gellneris parodo tipiską atvejį, kai tam tikri tradicijos bruožai iškeliami paskelbiant juos būdingiausiais ir absoliučiais tam tikros tradicijos ženklais, nors gyvuojanti tradicija geba palaikyti skirtingus variantus (Gellner 1993: 23–32)².

Skirtinos dvi tradicijos suvokimo kryptys: pirmoji užčiuopia tradiciją kaip gyvenamą, kaip praktiką, antroji – kaip turimą žinojimą. Pirmuoju atveju tradicija yra lanksti, nes ieško vis naujos galimybės įsikūnyti, ir taki, nes negali

.....
2 Karl Rahneris, kalbėdamas apie religijos tradiciją, yra suformulavęs garsiąją anoniminio krikščionio sąvoką, kuria teigia, kad žmogus, kuris niekada nėra girdėjęs apie Kristų, „savo pagrindine orientacija ir fundamentiniu sprendimu“ gali būti krikščionis. Vidinę laikyseną, veiksmus K. Rahneris laiko svarbesniais už prisiimtą ir deklaruojamą poziciją. Jis atveria naują tradicijos suvokimo galimybę, rodydamas, kad žmogus gali priklausyti tradicijai negalėdamas ir nenorėdamas jos tematizuoti, nežinodamas atsakymų į pagrindinius jos klausimus ([Rahner] 2006: 614–617).

atsilikti nuo žmogaus gyvenimo. Jai būdingas prisitaikymo, metamorfozės ir improvizacijos elementas. Antruoju atveju, jau minėtu kalbant apie lauko tyrimų metodologiją, manoma, kad tradicija yra stabilus, statiškas darinys ir ją galima tiksliai apibrėžti.

Skiriami tradicijos suvokimai paremti skirtingomis žinojimo formomis: praktikuojamu, latentiniu ir tematizuotu, deklaruojamu. Žinojimas gali ateiti iš išorės, iš kitų, ir neįsiliesti į praktinius veiksmus; gali veikti kaip praktika ir likti netematizuotas; arba gali būti ir praktikuojamas, ir tematizuojamas tuo pačiu metu. Kalbant apie tradiciją kaip turimą žinojimą, pabrėžtinas žodis „turimas“, nes praktikoje taip pat veikia žinojimas, bet jis yra išsilydęs kūne, jo veiksmuose; praktinis žinojimas yra situatyvus, priklausomas nuo pasaulio.

Taigi tradiciją galima turėti kaip esančią priešais, kaip *ob-jectus*, kaip tvarkos, normų ir taisyklių rinkinius. Arba tradiciją galima praktikuoti. Taisyklės, tvarka gali funkcionuoti ir neturint jų objektyviu pavidalu. Galiu nežinoti (neturėti žinojimo), nebūti mokyta, bet esu mačiusi, kaip prieš daugybę metų panašioje situacijoje elgėsi mama, ir aš „žinosiu“, kaip pasielgti. Senelio gestas ar pasakojimas gali pasirodyti, pasikartoti tik tada, kai pasikartos senelio ir anūko situacija, kai anūkas pats taps seneliu. Kalbame apie tai, kad tradicija nėra perimama kaip daiktas, bet gali mimetiškai persiduoti iš kūno į kūną, iš emocijos į emociją. Tradicija išnyra ir susidaro lyg iš naujo. Jos paskutinis pasirodymas yra patiriamas kaip pirmas.

Viena atraminių fenomenologijos sąvokų, paplitusi ir tarp tų, kurie nėra studijavę Edmundo Husserlio, yra *Lebenswelt* – gyvenamasis pasaulis. Fenomenologijai svarbu suvokti ir rodyti, kad žmogiškoji tikrovė tarpsta konkrečiame pasaulio kontekste, kad žmogus ir jį supantis pasaulis yra taip susiję, jog mes niekada nežinome apie vieną iš jų be kito. „...Žmogaus veiksmų visuma, apimanti mintis, nuotaikas, pastangas, jausmus ir kita, apibrėžia kontekstą, kuriame žmogus yra, o pasaulio kontekstas savo ruožtu apibrėžia ir nustato žmogaus veikimo ribas“ (Mickūnas, Stewart 1994: 81). Tai metodologinė nuostata, rodanti, kaip galima kalbėti apie žmogų. Šiame tyrime pagal gyvenamojo pasaulio sąvoką formuluojama lokalesnė *gyvenamosios tradicijos* sąvoka, tuo metodiškai teigiant, kad tirdami tradiciją mes galime ją matyti per asmenį, kaip jo konstituojamą, ir asmenį per tradiciją. Žmogaus veiksmai apibrėžia tradiciją, o tradicija nustato žmogaus veikimo ribas.

Šis straipsnis, keliantis ir sprendžiantis įvardytus tradicijos veikimo klausimus, kartu yra skirtas vienai pateikėjai, sutiktai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ekspedicijos, vykusios 2010 m. Švenčionių rajone, metu. Ši moteris išjudino jau kurį laiką nujaustą problemą, padėjo suvokti jos pagrįstumą. Ji mums lyg ir neturėjo ką pasakyti: kartu su Daiva Vaitkevičiene apsilankiusios pas ją keturis kartus, tautosakos vienetais negalėjome pasigirti. Tačiau kalbėdamosi su ja, mes

jautėmės sutikusios tradicinės gyvensenos žmogų. Pojūčio tvirtumas ir ypač bendrumas akino apie tai mąstyti³.

Tyrimu siekiama kuo nuodugniau įsižiūrėti į vieną asmenį, apimti visą užrašytą medžiagą ir tiesioginę patirtį, galvoti apie jo gyvenimo istoriją, pasakojimų visumą, namus ir laikyseną. Tačiau kartu nenorima kalbėti vien apie jį individualiai. Šio tyrimo atveju akivaizdu, kad, gilindamiesi į vieną asmenį, randame bendruomenės ir tradicijos struktūrą. Šis paradoksas yra pastebėtas ir nuosekliai apmąstytas fenomenologinės mokyklos autorių. Individualume veikia bendrumas, subjektyvume – objektyvumas; ir kuo nuodugniau bandome suvokti atskirą patirtį, tuo aiškiau atsiveria tai, kas žmonėms ar tam tikrai kultūrai yra bendra. Bendrumas nepasirodo niekaip kitaip, kaip tik atskirumu; aptariamą per atskirumą jis netampa abstraktus. Kuo asmuo ryškesnis, individualesnis, tuo labiau matyti tai, kas bendra, nes ne visų žmonių atvejai yra vienodai išraiškūs. Iš dalies dėl tokio individualumo suvokimo išsaugomas pateikėjos vardas, leidžiantis išlikti jai asmeniui, nestatistiniu ir neanoniminiu bendruomenės vienetu.

Viktorija Daujotytė daugybėje savo darbų mąsto apie žmogaus galimybę išlikti kultūros atmintyje. Kultūra susidaro iš daugybės žmonių, tačiau tik kai kurie joje išlieka. Literatūrologė kalba apie „kūrėjus be kūrinių“ ir apie galimybę skaityti neužrašytus gyvenimo tekstus. Į kultūrą įsirašoma kartu su vardu. Ir tyrimų tradicijoje formuojasi dvi kryptys: anoniminio ir asmeninio tyrimo; iš antrosios krypties minėtinos šios Lietuvoje pasirodžiusios knygos: Dalios Marcinkevičienės „Prijaukintos kasdienybės“ ir Ullos Lachauer „Rytprūsiški likimai“. Kiekvienu asmeniu visada rodosi daugiau, nei galima pasakyti vienu ar kitu tyrimu. Redukuodami jo asmeniškumą, gyvenimą sutapatintume su tyrimu. Taigi Ona Lukšienė – pagrindinė šio straipsnio įkvėpėja, atskiras individualus tradicijos žmogus. Pokalbiuose su ja retkarčiais dalyvavo jos sūnus ir sesuo, taip pat pasirodantys cituojamuose fragmentuose.

TRADICIJOS NEAPIBRĖŽTUMAS

Pateikėja buvo dėmesinga ir atidi, ji mielai su mumis bendravo, pasakojo nenu-toldama nuo klausimo, vis pasiteiraudama ir apie mus. Jos atmintis buvo gana gera, o kalba gyva ir dinamiška. Tačiau jei tik dalykiškai jos ko nors perklausdavome, ji negalėdavo duoti aiškaus atsakymo. Jei kiekvieną žodį tempdamos ką nors galiausiai tarsi sužinodavome, ji, mums norint užsitikrinti, sunkiai gautą atsakymą čia pat paneigdavo. Tarkime, kalbėdama apie bites ir bičiulius, ji pa-mini medokinę – medaus ir degtinės gėrimą. Norime sužinoti, kaip ją darydavo. Nesunkiai išsiaiškiname, kad iš medaus ir degtinės, bet į klausimą, kiek ko reikia

3 Nuoširdžiai dėkoju kolegei Daivai už lauko tyrimų patirties bendrystę.

dėti, ji neatsako. Siūlome atsakymus, kad ji pasirinktų teisingą. Galų gale ji lyg ir sutinka, kad gėrimas buvo daromas iš pusės litro medaus ir pusės litro „arielkos“. Apsidžiaugiamo pagaliau sužinojusios, bet džiaugiamės neilgai: vos pamėginusios perklausti, vėl gauname atsakymus „dedi, kaip nori“, „kiek nori“ ir „geri, kada nori“. „Bet juk tokią ne kiekvieną dieną geria?“ – bandome ją įtikinti, kad vis tiek būdavusi tvarka. „Kad norėsi, gersi žėdnų dienų, kad norėsi, gersi“; – nė kiek nesutrunka ji (LTRF cd 447–1).

Jos pasaulis nėra sudalytas į dalis, nėra sunormintas, objektyviai išmatuojamas. Jis „matuojamas“ jos pačios veikimu: „kiek įdėjau“, „kol padariau“, „kai nuėjau“. Ji net neturi minties, kad galėtų būti kitaip, ir, atrodo, nesuvokia, kokia galėtų būti norminių matavimų prasmė. Nenoriu pasakyti, kad ji nesuprastų, kam atmatuojama žemė, atskiriamas vienas rėžis nuo kito, arba kam sveria pardavėjas. Tai atskyrimo, atribojimo veiksmai, kaip tokie, jie nėra jos veikla, nėra jos gyvenamojo pasaulio veiksmas. Jos veikimo pasaulyje – kiek paimi, tiek turi, kiek įdedi, tiek randi, kiek turi, tiek įdedi, ir t. t.⁴ Nuolat žiūrima situacijos, veikiamas atidžiai ir atsižvelgiančiai.

Atsižvelgiantis veikimas yra daugiau nei vien nematavimas objektyviais matais. Jis užčiuopia dalykų priklausymą nuo laiko ir padėties, numato jų tarpusavio santykius ir yra budrus nuolatinei dinamikai. Taip veikiant ir papročiai negali būti iki galo apibrėžti.

Ir laikas nėra patiriamas kaip sudalytas į valandas, dienas, jis suvokiamas kaip veikimo laikas. Negalvojama, kiek valandų dirbau, bet sakoma: dariau ir padariau. Laikas jai nėra nei tolygus, nei neutralus, visada vienodas. Pasakodama apie tai, kaip buvo blogų akių nužiūrėta ir sunkiai sirgo, ji ne tik pabrėžia, kad tai buvo tikrai dėl blogų akių, bet, kas ne mažiau svarbu, sako, kad „tokioj minutėj gal jau pakliuvo“ į ją pažiūrėti. „...Tai nevienodos minutės yra?“ – klausiamo. „Tai jau negi vienokios“; – net kiek nustemba dėl tokio klausimo. Kitu laiku, jos įsitikinimu, galėjo nužiūrėjimas ir „nepriulti“, ir visai galėjo būti (LTRF cd 447–9).

Susiduriame su tradicija, kuri nėra norminis fundamentalus fenomenas, ji numato ir apima skirtingus variantus (kaip E. Gellnerio pateiktu čadry atveju). Ji gyvuoja išvien su norais, emocijomis, intencijomis.

D. V. Kai pusiniai [bičių draugai]⁵ dalinasi medum, kaip būdavo?

O. L. Nu kaip tį jį dalinasi, tokis i dalimenė. Dabar mano bitės bus, jau, išeina, i par mani, i par tavi, mūs jau bitės abiejų, tai pasvaišinsim, *norėsi* – *duosi*, undėsi slonikų koki

.....

4 Polinkį ir įprotį skaičiuoti bei įvairiausiai matuoti pasaulį ir visus jo daiktus kaip atskirą pasaulėžiūros tendenciją, kaip specifinį pasaulio suvokimo būdą aprašo Stuaratas Eldenas knygoje „Kalbėjimas prieš skaičių“. Dirbdamas labiau politikos plotmėje, jis puikiai atskleidžia ir patį kultūros reiškinį (Elden 2006).

5 Laužtiniuose skliaustuose pateikiami užrašytojų komentarai.

nusnešt namo, *kap tavo soviestis* [čia ir toliau citatose kursyvu išskirta mano – G. Š.] (LTRF cd 447-1).

D. V. Ką kviesdavo į tą balių?

O. L. Nu va man jūs *patiksit*, tai aš susišauksiu (LTRF cd 447-1).

D. V. O iki dugno reikia išgert kiekvienam?

O. L. Nu *kap nori* [juokiasi]. *Kap nori*, kap dabar, tep i... I dabar gi, kas nori labai gert, tai lig dugnei geria, a kas, padabai, tuo pačiu čierkefi prastovi, kad i boluij (LTRF cd 447-2).

Svarbu suvokti, kad mūsų pateikėjos atveju daryti taip, kaip nori, nereiškia elgtis netradiciškai. Savo lanksčiu pavidalu tradicija implikuota į norėjimą ir vailą, ji sutampa su noru. Ir kartu galima drąsiai sakyti, kad Lukšienė nesuvokia tradicijos kaip imperatyvo, kaip reikalavimo, nes tradicija jai yra taki ir judanti. Tradicija yra įtraukusi jos gyvenimą. Klausinėjama apie papročius, ji nežino jų, kaip tokių, bet paklausta imasi galvoti apie gyvenimą, kuris jų kupinas, apie tai, kaip kas būna, kaip kas elgiasi, ir paskui „išveda“ mums atsakymą. Jei kas yra šalia (sesuo ar sūnus), pasiklausia dar ir jų, bandydama pasitikrinti ir kitų patirtimi. Ji veikia indukcinio metodu: iš gyvenimo išvesdama taisyklę, o ne priešingai.

Gyvenant kartu būtų nesunku išmokti to, ką ji moka, bet negalima užrašyti taip, kad būtų išties lengva perimti, išmokti iš rašto. Reikia būti mačius, ką reiškia „tirštas“, o ką „potirštis“; ką reiškia „kiek palaikyti“ ir t. t. Yra elgesys, tam tikros praktikos, ir jos gali būti perduodamos kaip praktikos, be tematizuoto žinojimo tarpininkavimo. Dalykai perduodami kartu su situacijomis, sugriebiami judesyje, ir dėl to jie nėra daiktiški, apibrėžiami. Todėl ji ir gali neturėti atsakymo, bet žinoti, kaip reikia veikti.

Kalbant apie perėmimo būdą, itin tiksliai laikytinas šis Lukšienės atsakymas:

G. Š. Iš ko išmokot valgyt daryt? Sakėt, viską mokat.

O. L. Nuo mamos. Kap moma darydavo, tep ir... Tadu anys turgun važiuodavo, mane palikdavo valgint, lieka gi vaikų daug. Tep i išmokau <...> (LTRF cd 450-5).

Kai mama išvažiuoja, tada iš jos, jai nesant, išmoksta daryti valgyti. Nelogiškas, bet patirtimi motyvuotas, įgilintas ir sukomplikuotas pasakymas. Yra mačiusi, kaip gamina mama, ir tai jai padeda šio darbo imantis. Ji mėgdžioja, kartoja. Ne mažiau svarbu tradicijai ir tai, kad darbo ji imasi tada, kai mamos nėra, kai reikia stoti į jos vietą. O vieta yra laisva, ji leidžia „karaliauti“: kartojant mamą, pačiai būti svarbiausia, juntančia, perkuriančia. Lukšienė gerai suvokia, kad viskas „eina eiliom“: kaip vieni darydavo, taip kiti kartoja, kaip jai seni pasakojo,

dabar ji sena mums pasakoja (LTRF cd 450–4). Ir tai jos nė kiek nevaržo, nes nei praeityje, nei ateityje nėra modelio, kuriuo visi turėtų sekti. Yra *dabar*, yra pasaulis, kuris sako, ką reikia daryti: mamos nėra, maži broliai, sesės alkani, tad reikia juos pamaitinti. Ir išvažiuojančiai mamai nereikia liepti, tai parodys tie, kurie bus alkani. Tradicija remiasi ir atidumu gyvenamajam pasauliui.

Mūsų sąmonėje itin gajus griežtos tradicinės bendruomenės suvokimas. Toks šiandienai būdingas supratimas veikiausiai formuojasi gana vėlai⁶, nemenką įtaką jam turi ir literatūra. Vien Antano Vienuolio Veronika kokį ryškų įspaudą yra palikusi tradicinės bendruomenės sampratoje. Mariaus Katiliškio vaizduotas tradicijos žaidybiškumas, priešingai, poveikio beveik neturėjo (galbūt dėl vėlyvos išėivijos literatūros recepcijos). Tradicinės bendruomenės gyvenimą tiesiogiai pateikiantys etnografiniai aprašymai, lauko tyrimai, kaip ir mūsų analizuojama pateikėja, atskleidžia tradiciją kaip daugialypį, susipynusį reiškinių, kaip ne mažiau žaidybišką nei griežtą. Didaktinė moralistinė kultūra sustiprėja XIX amžiuje. Kaip parodo didaktinės dainos nagrinėjusi Jurga Sadauskienė, kaip tik tuo laiku didaktinės formos tampa „viešosios tautinės kultūros reprezentantu“ (Sadauskienė 2006: 208).

BENDRA TRADICIJA IR ATSKIRAS GYVENIMAS

Tęsdama tokios, iki galo neapibrėžiamos tradicijos aiškinimą, kelsiu klausimą, kaip mūsų sutiktos moters gyvenimas įsilieja į bendrą tradicijos tėkmę, kaip ši moteris priklauso tradicijai, taip atskleisdama ir motyvuodama *gyvenamosios tradicijos* galimybes.

Klausinėjome Lukšienės daugybės dalykų, kuriuos laikome tradiciniais. Į daugelį klausimų ji atsakydavo, nors ne į visus vienodai išsamiai. Daugybę kartų perklausiusi jos atsakymus, dabar noriu sustoti prie jos pačios santykio su savo atsakymais. Kas ir kiek iš to, ką ji mums sako, jai pačiai atrodo svarbu? Skirtini keli santykio porūšiai. Pirmajam priklausytų pasakojimai trečiuoju asmeniu. Šiai grupei būdinga tai, kad pati mūsų pateikėja pasakojimo ribose neužmezga ryšio su tuo, ką pasakoja. Ji gali pasakoti ir tai, ką savo akimis yra mačiusi, bet iš veiksmų vidaus, iš veikėjų perspektyvos niekaip nėra to patyrusi. Jos kalba nenurodo jokio tokių dalykų reikšmingumo. Šios grupės pavyzdžiu galėtų būti prisiminimas, kai gimus vaikui pas jos mamą ateidavo moterys lankyti, atsinešdavo išsikepusios

6 Kaip reprezentatyvų atvejį galima nurodyti V. Daujotytės knygos „Patirties žodynas“ skyrių „Ką pasakytų žmonės“. Plačiai tradiciją mąstanti ir autentiškai kitose šios knygos vietose liudijanti autorė normatyvų, kategorinį žinojimą šiame skyriuje sutapatina su tradicine bendruomene. Jos įstatymai visada griežti, represijos, siekiant išsilaikyti, neišvengiamos, o visi senesni reikliai vertina jaunesnius. Bet ar tikrai nėra kito bendruomenės varianto? Beje, autorė vėlgi nurodo į literatūrą (Daujotytė 2010: 259–260).

kiaušininės, valgydavo kabindamos šaukštais iš vieno „bliūdžiuko“, o gerdamos nuliedavo į viršų (LTRF cd 447-3). Pasakojimas mums vertingas, autentiškas, „tradicijas renkantiems“ neabejotinai svarbus. Tačiau paradoksas – šios moters gyvenimo atžvilgiu tai nėra tradicija, nes „jos eilioj“, kaip ji pati sako, to jau nebuvo. Tik „mamos eilioj“. Tam pačiam porūšiui priklausytų daugybė ne taip gražiai pasakytų dalykų:

D. V. O nebūdavo tokio pasakymo, kad kai gaspadorius miršta, kad gali bitės išeiti iš namų?

O. L. Buvo kalba, saka, reikia priešus pakylot, žėdnas avilys pakelt, suklibint. Kalba tokia būdavo. I dėmesio nekreipiu. Nieko nedarėm (LTRF cd 447-1).

Iš šio atsakymo dar akivaizdžiau, kad tradicijos žinojimas nėra tradicijos gyvavimas.

Antrajai grupei priklausytų pasakojimai, kuriuos ji yra girdėjusi iš kito žmogaus kaip jo patirtus. Kitas žmogus yra jai paliudijęs jų tikrumą. Dar kartą priminsiu, kad kalbame apie paprotinius dalykus, jų klausinėjame ir apie juos gaunamus atsakymus nagrinėjame. Taigi šią antrąją grupę galėtume pavadinti antrojo asmens pasakojimais. Tipiškas atvejis: kalbantis apie gyvulių pirkimą, ji pradeda pasakoti istoriją, nutikusią pažįstamai moteriai. Atėjo pas ją pirkti paršelių, stvėrė vieną su šiaudais, su mėšlu prie kojos ir įsimetė savo maišan. Nuo to karto kiek tą kiaulę bevedžiojo pas tekius, paršelių ji nebeturėjo. Pasakojime lieka gyvas ir pačios pasakotojos noras suvokti, pasitikslinti, ir pasakojusios moters patvirtinimas: „Da aš klausiu, sakau, i koku madu, kap cia gali būt. Saka, aš jau i mačiau, ku šitaip bus, – gaspadinė ta saka. <...> Ana sau ėdė, a paršiukų nevedė, tep prapuolė, kiek nori vedžiok, nieka nesgava“ (LTRF cd 447-8). Šiuo antruoju atveju tradiciniai tikėjimai dalyvauja jos gyvenime, nors ji pati, atrodo, jų nepraktikuoja, bet jie sudaro jos pasaulio suvokimą.

Trečiajai grupei priklausytų atvejai, kada tai, ką laikytume tradicija, visiškai sutampa su pasakojančiosios gyvenimu. Tradicija yra ne asmens atliekama, bet gyvenimo duodama, išstinkanti. Tokie atvejai pasakojami pirmuoju asmeniu:

O. L. Ašiai pati sirgau. I tep sirgau, nepavierysite. Veselėj brolio buvau pamergiu, prie stalo, žinau, visi sėdėjom. Kas pasdarė, – man ne žmonės, ale kap kuolai, iš žmonių kuolai. Žinai, galvoj gi gal. Oi sirgau drūtai, i vėmiau. Kų tu, kų tu. *Sirgau labai nuo akių.* <...>

G. Š. O gal jūs ką nors suvalgėt negero? Ar tikrai čia akys buvo?

O. L. Akys, akys...

G. Š. Iš kur jūs žinot?

O. L. Akys, akys. Visas kūnas rasidrebėjo. Ne nuo valgymo, ne ne (LTRF cd 447-9).

Ji yra patyrusi blogų akių nužiūrėjimą, neabejoja, kad taip iš tikrųjų būna. Mėgina skirti jį nuo kitų sutrikimų. Šios grupės pasakojimai jai itin svarbūs, atraminiai suvokiant pasaulį. Tuo tarpu tyrinėtojai tokie pirmojo asmens pasakojimai net, sakyčiau, per daug netarpiški. Patogiau būtų išklausti tą patį kaip neutralią kito istoriją, gauti tiesiog kaip tekstą, bet ne kaip gyvenimą. Paradoksalu, bet gyvenimas netgi trikdo tyrinėtoją. Įtikinėjimas, kad taip yra iš tikrųjų, moksliskai nepatogus. Tačiau gyvoje, gyvenamoje tradicijoje tekstai nesilaiko atsakai, jie užpildo gyvenimą jį kurdami. Žmogaus kultūra ir jo prigimties gamtiškumas sudaro vieną gyvenimą ir negali būti vienas nuo kito atskirti, nes vienas kitą suformuoja, – analizuodami šios pateiktos atvejį, susiduriame su atraminio fenomenologijos teiginiu⁷. Įsiklausytina yra į tai, kad, mums klausinėjant tradicinių dalykų, Lukšienė pataria nuvažiuoti pas jos pažįstamą Oną, sako, pernakt neišvažiuosim, „kokia ana protinga, kaip ana mena“. O kai klausiamo, ką toji Ona žino, mums atsako: „Visa ką, gyvenimą – visa ką žina“ (LTRF cd 447-9). Žinoti esminius dalykus – tai žinoti gyvenimą. Jai tarp gyvenimo ir tradicijos nėra skirties, kurią kartais linkstama suteikti, gyvenimą redukuojant į psichologiją, o tradiciją pakeliant iki metafizikos. Gyvenimas gyvenamas pagal tradiciją. Tradicija teka gyvenimais.

Tradicijos panirimas į gyvenimą akivaizdus ir Lukšienės pasakojimuose. Iki šiol kalbėjome apie papročius, tikėjimus, dabar – apie naratyvus, kurie jos kalbos sraute susikuria savo uždarumą ir pastovumą kintančios kalbos atžvilgiu. Dėl šio pasakojimų savarankiškumo juos kartais linkstama laikyti lyg savaime atskirais nuo gyvenimo, priklausančiais kalbai, sakytinei tradicijai ir panašiai; mūsų tikslas vėlgi pažiūrėti, kaip gyvenama pasakojimais.

Pirmiausia pažymėtina, kad Lukšienė turi savo pasakojimus ir mėgsta juos pasakoti. Artimiesiems jos pasakojimai yra gerai žinomi, ir jie turi savo mėgstamus, jiems ypač įdomius. „Man įdomu, va čia man irgi“, – su kėde pasislenka artyn jos sesuo; ji žino šią istoriją, bet nori dar kartą išgirsti. O ir kitą mums pasakojamą nutikimą, prasitaria pati Lukšienė, vakar pasakojusi dukrai. Tradicijos gyvybingumą pirmiausia rodo pats noras ir gebėjimas pasakoti, tai, kad pasakojimas randa vietą, laiką, klausytoją. Vakar iki nakties pasakojomės, – prasitaria besisvečiuojanti Lukšienės sesuo. Albertas B. Lordas, rašydamas apie tradicinį folklorą, teigia, kad tradiciška visų pirma yra pati dainavimo ar sekimo praktika, pats žmogaus gebėjimas reikštis, rodytis pasakojimu arba dainavimu (Lord 1995: 3–4)⁸.

7 „Neįmanoma pasakyti, kad šioje nenutrūkstamoje [žmogaus veiklos – G. Š.] grandinėje štai baigiasi gamta ir prasideda žmogus arba išraiška“ (Merleau-Ponty 2005: 105). Net ir pats Dievas, rašo Maurice'as Merleau-Ponty, negalėtų nustatyti, kas žmoguje priklauso laisvei, pasirinkimui, kultūrai, o kas yra kilę iš gamtos (Merleau-Ponty 2010: 293).

8 Plačiau apie tai žr. Šmitienė 2010: 82.

Pagrindiniu pasakojimu, atrodo, laikytina jos išteikėjimo istorija. Pasakoti ją pradeda pati, radusi laisvą tarpą tarp mūsų klausimų: „Penkiolikos metų tekėjau už jo <...>.“ Pasakojimas šakotas, prasidedantis pirmuoju vyro pamatymu: „Ajatau koks negražus, a mažutis, a raudonas“, tęsiantis piršlybomis, klausimu: „Tarnauti ar tekėti?“, pražvalga, čigonės būrimu, pranašišku sapnu, pačiomis vestuvėmis, nuotakos drabužiais, kaip ją, apautą naujais padovanotais veltiniais, 50 kilometrų vežės, ir t. t. Šios istorijos reikšmingumas neabejotinas, nes pasakojami įvykiai nulemia didžiąją dalį jos gyvenimo. Kelis kartus apsilankydamos, kelis kartus ir istoriją išgirstame; nusistovėjusio pasakojimo formą įgijusios vietos tiksliai kartojasi:

Par mus, būdavo, susirenkam – i darželių, i kūmos žiedą, va jaunimas, ir armonika, šokam, i darželių einam, par mus pirkioj. Ė man vis, kap tį kalnas didelis, dabot. Sako: „Ako tu vis daboji? Ar ne svotų lauki?“ Nugi gal kas zamičioja, ku aš dažnai lungi daboju. Džin džin džin su kumeliais. Brolis išėjo perimt. Nesujutau, kaip po vienam, po du visi išėjo (LTRF cd 447-6).

A un mus priėja daug... Kaimas, būdavo, suveina i tep gražiai i darželių, i kūmos žiedą tį vis žaidžiam, i armonikų atsineša, i šokam, ko tį mes nepridarom. A man vis kai pasakė, kad Trijuos karaliuos, a Trys karaliai gi, tai vis – kalnas, tai vis kalnan tan kur buvus nebuvus. Sako: „Kok tu lauki? Ar ne svotų?“ Nu va. Tik džian džian džian su žvaguliais, kumeliais didžiausiais... Ogi žmonės tadu, itie mano jaugi draugai, jau pavieni pavieni, i nesujutau, kap išeja (LTRF cd 448-7).

Atvažiavo [tata su broliu iš padabonių] i pasakoja:

– Ajajai bagotumas: karvės, tvartas, prie tvartui tvarciukas, a tam tvarciuki – pilnas tvarciukas avelių.

Aš i susapnavau. <...> (LTRF cd 447-6).

Tadu atvažiavo tata su broliu i ūturiuoja:

– Ai kap bagoti va jau tenai: karvės šešios, kumelys, arkliai trys, du tep arkliai i kumelys gi jau, tvartas, prie tvartui tvarciukas, tam tvarciuki avelas...

Aš i susapnavau (LTRF cd 448-7).

Visas Lukšienės pasakojimas susideda iš tradicijos, kuri rodosi konkrečiu gyvenimo atveju, mes matome ne tik papročius, bet ir jų suvokimą, vertinimą. Pagrįstai gali būti keliamas klausimas, ar tai asmeninė, ar tradicinė istorija. Tradicija, perleista per asmeninį filtrą. Tradicija, kurią kiekvienas konkretus žmogaus gyvenimas paverčia situacija. Ir tai pasakytina ne tik apie turinį, bet ir apie suvo-

kimą ir perteikimo būdą. Nėra tokio asmeniškumo, kuris būtų visiškai atskiras, netarpsubjektyvus⁹.

Žinomų tradicinių naratyvų užrašėme vos kelis, tačiau jų pakanka, kad galėtume suvokti, koku būdu jie pateikėjai figūruoja. Apskritai paėmus, Lukšienė, kaip asmuo, išsiskiria mąslumu, tačiau jos mąslumas, bendras gudrumas netrukdo, nedraudžia jai žinomus naratyvus matyti taip, lyg jie būtų pats gyvenimas. Kalbantis apie tikėjamą Dievu, kaip iš tikro juo tiki, kaip meldžiasi, paklausiamo, ar nėra jai Dievas pasirodęs. Klausimas atrodė tikrai vietoje, nes intensyvesnių religinių išgyvenimų pateikėjai dažnai pasakoja, kaip Dievas jiems kalbėjęs sapne ar pasirodęs. Į mūsų klausimą ji tvirtai atsako: „Taip, būna, pasirodo“, ir pradeda pasakoti tai, ką mes laikytume pasaka apie Dievą, vaikščiojusį per žemę ir pamačiusį žmogų, šiaudų tvorą tveriantį. Ankstesniu atveju turime gyvenimo istoriją, į kurią įsismelkia pasakojimo tradicija, o šiuo atveju galime kalbėti apie tradicinį naratyvą, įsismelkusį į gyvenimą. Asmeninės patirties pasakojimas perėina į tradicinį naratyvą be jokio sutrikimo. Gajus mūsų kultūros polinkis skirti tekstus nuo gyvenimo ir gyvenimą nuo tekstų – viena iš dualistinės pasaulėžiūros pasekmių. V. Daujotytė literatūrologiniuose darbuose, taip pat ir naujausioje savo knygoje „Patirties žodynas“ parodo, kaip literatūros tekstai yra įaugę į mūsų gyvenamąjį pasaulį, sutapę su mūsų mąstymu ir jautimais. Skaitydami literatūrą, ne visada tai ir suvokdami, godžiai tekstuose ieškome savo gyvenimo, savos patirties (plg. Daujotytė 2005: 487).

Ir dar vienas Lukšienės pasakojimas, įsisukęs į jos gyvenamąjį pasaulį. Ji papasakoja mums savo sapną (beje, šios istorijos ir norėjo dar kartą pasiklausti jos sesuo); numiręs vyras per šermenis ateina jai pasakyti, kaip buvo susitarę dar gyvi būdami, ar lengva mirti:

Va čia va gyvenom mes abu, a jau miegot eidava (mūs gi didelis tį kambarys, du galai), tai eidava miegot. <...> Tai kiek eilių anas man, – šiuk šiuk šiuk su kaliošiukais per padlagų: „Bobu, žinai, jau ka pamirsim katras, pasisakykim, a lingva, a sunku mirt.“ Anas sakydava. <...> Anas pamirė cia va par mani pirkeļēj, sutvarkē jį, nunešē kambarin jau, tį buvo pašarvotas jau grabi, kambary. Cia gaspadinės kūrana, verda, ruošia, a mano duktē mani užvarē, sako: „Aik tu an pečiaus pagulēk.“ Žinai, prie ligoniui kiek naktų, jau gal mata, ku aš jau nedrūta, nu ana mani užstūmē un pečiaus, i girdžiu, kaip vaikščioja gaspadinės i ūturiuoja: va tų darysim, va tų, cepelinus virsim, košį grūsime, va, katlietus. Trys gaspadinės va, žėdnai darbai, viena kitai ašsiduoda darbus. I girdėjau, girdėjau, girdėjau... I mano susnūsta, a un pečiaus lipt keturi liepteliai, skadeliai keturi už to šono. <...> Tik girdžiu, per šituos lystvelas kriukš kriukš kriukš lipa. „Bobu, bobu.“ Aš: „Ką?“ – surikau. „Labai lingva pamirt“, – pasakē. Teisingai buvo, teisingai. O. Anas

9 Tai svarbiausia penktosios karteziškosios E. Husserlio meditacijos įžvalga (Husserl 2005: 111–187).

bėdudavo: „Pasisakykim...“ Jau aš matau, ku anas nedrūtas jau, anas mirs. „Pasisakykim...“ I pasakė: „Bobu, bobu, labai lingva...“ I prauda: anei kraipės, anei tumpės, kai sūnus pavertė un šonelio, runkų kai pastatė va šiteip va, pilniuijam, gi buvom, tai tik raciau, raciau, raciau, atsiduso, i nėra, runka vap, i gatava. I lingvai, kitas, žinai, tampos, kraipos, anas labai lingvai. I pasakė: man labai lingva. Tai čia aišku (LTRF cd 450–4).

Ji autentiškai ir itin gražiai pasakoja mums pasakojimą, kurį žinome kaip sakmę (Kerbelytė 2002: 96–97). Sapnuojamos sakmės – atskira ir sudėtinga tema. Mums šiuokart pakanka užfiksuoti, kaip giliai tradiciniai dalykai yra įaugę į žmogaus gyvenimą, ne tik į praktinius veiksmus, suvokimus, bet ir į miegančią sąmonę.

TRADICIJOS CENTRO KLAUSIMAS

Tradacijos sutelkta ir palaikoma bendruomenė turi savo centrą, kuris ir įgalina bendrumą tarp atskirų jos narių. „Tikroji bendruomenės esmė, – rašo Martinas Buberis, – neabejotinai randama aiškiam ar paslėptame fakte, kad ji turi centrą. Tikroji bendruomenės kilmė, be abejo, suprantama tik dėl to dalyko, kad bendruomenės nariai turi bendrą santykį su centru ir šis santykis yra viršesnis už visus kitus santykius: ratas yra brėžiamas spinduliu, o ne pagal periferinius taškus. Taip pat neabejotina, kad pirminė centro realybė negalėtų būti žinoma, jei ji nebūtų žinoma kaip perregima dieviškumui“ (Buber 1992: 98). Bendruomenė, pasak M. Buberio, ir yra reikalinga tam, kad sudarytų sąlygas užmegzti santykį su centru, t. y. su dieviškumu apimliausia jo reikšme.

Lukšienės atvejui keltinas dar vienas klausimas: kurie jos kalboje, jos elgesyje pasirodantys motyvai yra centriniai, kas koordinuoja jos gyvenimą? Šiuo klausimu dar kartą tikslinamasi dėl tradacijos, manant, kad gyva, gyvenama tradacija negali rodytis periferiniais nereikšmingais mažmožiais, ji neredukuojama į pabirus papročius, tikėjimus ar pasakojimus, su kuriais skirtingus santykius aptarėme ankstesniame skyriuje. Pasirodydama ir papročiais, ir tikėjimais, ir pasakojimais, tradacija su jais iki galo nesutampa, turėdama savo neistorinę dimensiją. „Bendruomenės idėjos, kaip ir bet kurios kitos idėjos, realizacija neįvyksta kartą visiems laikams kaip bendrai galiojanti, ji būna kaip akimirkos atsakymas į akimirkos klausimą“ (ten pat: 97). M. Buberis kalba apie bendresnį efemeriškesnį tradacijos lygmenį, leidžiantį jai veikti skirtingais būdais ir, svarbiausia, būti aktualiai – *atsakytį į akimirkos klausimą*. Kaip tik tai įgalina variavimą ir leidžia žmogui gyventi tradacija, t. y. leidžia tradacijai kiekvieną kartą pasirodyti dabartiškai. Šituo bendruoju pavidalu tradacija sudaro žmogaus gyvenimo centrą – *aiškų arba paslėptą*. Taigi ar Lukšienės atveju *centras* yra juntamas? Taip pat klaustina, kas šią moterį esmingai sieja su kitais tos pačios bendruomenės nariais. Šie klau-

simai formuluojami ir dėl to, kad, išrenkant iš jos medžiagos tradicinius motyvus, kažkas akivaizdžiai svarbaus lieka nuošalyje. M. Buberio mintis apie neabejotiną bendruomenės centro buvimą patvirtina tokių klausimų pagrįstumą.

Iš Lukšienės laikysenos ir kalbėjimo visumos nesunku pastebėti jai būdingą aiškų tikrumos pojūtį. Ji neabejoja, kad pasaulyje viskas tinkamai sutvarkyta ir vyksta taip, kaip turi vykti. Gyvena skirtingi žmonės, skirtingai elgiasi, bet, sako, „visokių gi yr, visokių reikia, kad vienoki būtų, kas būt“ (LTRF cd 449–5). Tas pats reikalingumas jaučiamas su žmogaus amžiumi; ji gražiai pasakoja, kad tokie kaip ji jau „išsidirbį, išsibuvį“, jiems „par slenkstį jau nebeina kojos“. Ir visai nereikia būti kitokiai, nes „dvie viekų negyvinsim“. „Boba apsenėjus, i pecius griūva jau“, – supraskite: viskas čia taip, kaip ir turi būti (LTRF cd 447–1). Pasitikėjimas tiesiog kyšo iš smulkiausių jos pamąstymų. Paklausiame apie pirštų vardus; ji jų nežino, pamini moterį, kuri ligoninėje jai aiškinusi, kaip kuris pirštas susijęs su vidaus organais, bet to jina neįsidėmėjusi, ir ramiai, užtikrintai baigia: „...Visi pirštai reikalingi“ (LTRF cd 449–4). „Dievas yra danguj“, – taria ramiai, neabejodama, gerai suvokdama, ką sako. Tai yra jos ir tradicijos centras. Ir kaip tik dėl šios patirties, dėl šio pojūčio visi žmonės, kad ir kokie jie būtų, reikalingi, visi pirštai reikalingi ir boba sena reikalinga. Atrodytų, kad būtent apie tai kalba ir M. Buberis, sakydamas, kad iš centro einančiu spinduliu jungiami atskiri taškai, centras yra tai, kas kitus sujungia, leisdamas jiems būti skirtingomis formomis. Dievo buvimas danguje Lukšienės iš tiesų yra patiriamas, tiesiogiai juntamas:

D. V. Iš kur žinot, kad Dievas yra?

O. L. Nu va tep mano minty, mano darbai... Aš atjaučiu, ku aš kap papoteriaunu sąžinintai teip jau, nuoširdžiai un švinčiausių Paneļį ar un Jėzų, man labai gerai sakas. Stiprybė, i aš dirbu kap arklys.

D. V. Jūs tiesiog sustiprėjat?

O. L. Nu man labai... Tokia pasdarau drūta, man gerai, man darbas sakas. Dabojų, paravėjau – palikt? Nu kų tį paliksi... I dabojų un pabaigos i pati nevieriju: kap grait nuravėjau, kap grait padariau! Yra Dievas, yra <...>.

Po šios iš visumos iškirptos citatos būtina pasakyti, kad ji tokia tik viena, išskirtinė, atvira, kad pateikėja šiaip jau nekalba apie Dievą, jai yra daugybė kitų įdomių dalykų. Jos kambarys nėra nukarstytas šventųjų paveikslėliais ar kryželiais, šventi paveikslai tradiciškai sukabinti vienam kampe. Svarbu suvokti, jog savaime tikėjimo Dievu teiginys dar nereiškia, kad jis yra gyvos tradicijos centras ir kad jis turi galią, brėždamas apie save spindulį, apimti nutolusius taškus. Tik tada, jei jis išsklinda į atskirus tikrumos pojūčius, rodosi pasitikėjimo patirtimis, jei jis paveikia savęs suvokimą, tik tada, kaip yra ir šiuo Lukšienės atveju, jis išties yra centrinis.

Kad ir apie kokius papročius klaustume, jos vis nusprūstama prie to, kas jai svarbu – ėjimo kartu su kitais giedoti pas kryžių, vaišinimosi po giesmių, „mojinių“: „Oi oi kap tį darydavos, gražu“; – sako (LTRF cd 449–7). Ir apskritai jai ypač svarbus žmonių bendrumas, kad užaina, aplanko, atleikia padėti, susieina vakarais. Religinės kaimo bendruomenės apeigos neatsiskiria nuo bendros laikysenos ir kartu aiškiai ir paprastai sieja bendruomenę su centru.

Gyvenimo aiškumas, jo supratimas yra kaip laukas. Jis nekinta dėl paskirų atsitikimų, o šie vyksta jo interpretacinėje terpėje jos neardydami. Žmonių turimą tikrumo pojūtį lauko tyrimų metu esu pajutusi ne kartą. Ir būtent jį turintys pateikėjai įsimindavo kaip svarbūs ir tradiciniai. Ir tada, kai buvau jauna ekspedicijų dalyvė, atrodydavo, kad tai kur kas svarbiau už tai, ko klausinėji. To nerėpė klausimai. To neišliko sutvarkytoje ekspedicijų medžiagoje. Pakėliau juodraščius (tuomet kalbą užrašydavome ranka), – ir juose nieko apie tai nėra. Mano intuityvų iktėorinį tradicijos atpažinimą patvirtintų Seyyedas Hosseinas Nasras, aiškinantis, kad tradicija „apima principus, kuriais žmogus sąveikauja su Dangumi“, ji neatsiejama nuo atverties (Nasr 1995: 52). Tradicijos tapatinimą vien su papročiais, įpročiais, paveldėtais mąstymo modeliais S. H. Nasras laiko iš principo klaidingu. „Ši šventuma ir yra tradicijos šaltinis, ir visa, kas tradiciška, neatskiriama nuo sakralumo. <...> tradicinis žmogus niekad neatsiejamas nuo šventumos“ (ten pat: 55). S. H. Nasras tiksliai ir mums itin artimai aiškina, kas yra šventuma. Profaniškame pasaulyje, pasak jo, šventumą imta vertinti kaip radikaliai kitą plotmę, kaip „normalaus“ gyvenimo priešybę. Kaip tik taip ji aprašoma populiarioje Rudolfo Otto studijoje „Šventybės idėja“. Tuo tarpu tradicinėms bendruomenėms šventumos pojūtis yra natūralus, patiriamas kaip tikrumas; šventuma jaučiama kaip „tikruma, savaime besiskirianti nuo netikrumos“ (ten pat: 54).

Taip, Lukšienė nėjo į patekylas, ir pas ją jau nėjo. Jos gyventu laiku pasikeitė pačios gimdymo sąlygos, pradėta važiuoti į ligoninę, ir jau vien dėl to sena forma nebeišsilaiko. Kita vertus, tradicijos švęsti įkurtuves ji nežino, bet pasakoja, kaip važiavo į Vilnių, kai sūnus pasistatė namus „ant trijų aukštų“. Iš jos pasakojimo, kaip „pirkosi, vežėsi, dovanojo“, galima teigti, kad tęsiasi tradicija lankyti kitą žmogų, nešti jam dovanų. Žinoma, mes prarandame galimybę suvokti, kaip tradiciškai suprastas gimdymas, vaiko atėjimas, bet dalis tradicijos, ir gana esminga, motyvuojanti žmonių tarpusavio santykius, lengvai perteka į visiškai naujas formas. Jei centras išsilaiko, galimos ir tokios transformos. Naujomis aplinkybėmis galima išsaugoti tą patį pasaulio suvokimą.

Dviem paskutiniaisiais straipsnio skyriais mėginsiu parodyti, kaip Lukšienės atveju išsiskleidžia centrinis tikrumos pojūtis: kaip jis matomas savosios vietos, savojo gyvenimo kūrime ir kaip rodosi susitinkant, būnant, gyvenant su žmonėmis.

SAVĖS IR SAVOS VIETOS POJŪTIS. TRADICIJA IR JUTIMIŠKUMAS

Įvadinėje straipsnio dalyje kalbėjau apie tai, kad vienodai į klausimą atsakę pateikėjai gali būti skiriami į dvi grupes: tuos, kurie paprotį žino, ir tuos, kurie jį praktikuoja. Paminėjau ir trečiuosius, kurie į klausimą neatsako, sakydama, kad tarp jų lieka ir tokių, kurie yra itin atidūs savo auginamiems augalams, savo daržui, kurie moka auginti, prižiūrėti. Mūsų pateikėja, kaip galima nujausti, viena iš komplikuotų pastarųjų. Ar seniau žiūrėdavo mėnulio? – klausiamo jos.

Man i negalvoj. Ūturdavo, tai lungai statyt reikia koku čėsu kitoku, tadu nerasoja. Tai tį kopūstai šėtkuit, vis koku terminu, tai jāuna, tai sēna, tai koku. Aš nepaturiojau. Sodint kiti dienas renka, o šiandien nesodint, šindien ne tokia, aš neranku. Kap užaina man, turiu čėso, pasodinu (LTRF cd 447–10).

Iš jos kiemo, iš daržo akivaizdu, kad šiai moteriai ne tik rūpi augalai, bet ir sekasi juos auginti. Tačiau, sako, mėnulis jai „negalvoj“; daranti taip, kaip jai „užaina“, kaip norisi. Nežino, nesilaiko papročio, bet kuria savo gyvenamą pasaulį. Ar jis mums, tradiciją tiriantiems, neturėtų rūpėti?

1. Ona Lukšienė pirmojo susitikimo metu, 2010 m. birželį

2, 3. Daiktai, sukabinti lovūgalyje ant sienos

Eidami pas žmogų, dar iš tolo stebime jo namus, o atėję iš karto patiriame kiemą, prieangį, kambarius. Reflektuojame tai ar ne, – bet kuriuo atveju aplinka dalyvauja mums suvokiant pateikėją. Klasikinį teiginį, filosofijoje įtvirtintą Immanuelio Kanto, kad veiksmai visada vyksta tam tikroje vietoje ir laike, šiulaininėje filosofijoje keičia mintis, kad vieta yra steigiamas veiksmas. Vietą pradeda suprasti kaip vieną asmens išraiškumo, jo buvimo pasirodymo būdą.

Kalbėtis su mumis Lukšienė įsitaisė ant savo lovos (žr. 1 nuotr.). Vienoje jos pusėje gulėjo dvi didelės pagalvės, kitoje – sulankstytas apklotas, pati lova buvo užtiesta namie austa lovatiese. Atrodo, kad čia ir yra jos vieta. Už lovos – duonkepės krosnies sienutė, gale lovos – kabliai su susuktomis skarelėmis ir palaidinėmis, šukinė, žirklys (2 ir 3 nuotr.). Žiūri į daiktus ir matai, kaip atsiguldama nusiriša skarelę, pasikabina, pabudus persibraukia šukom plaukus, apsiriša skarele. Visa tai daro nepakildama, pakanka vien ranką ištiesti.

Sėdėdama ant lovos ji yra tiesiai priešais langą. Jai matoma keturiom aukštėjančiom „eilėm“ išsidėsčiusi jos erdvė: arčiausiai lango auga gėlės, toliau driekiasi daržo vagos, o už jų – sodas su aviliais ir liepos (4 ir 5 nuotr.). Viskas išsidėstę taip, kad vieni kitų neužstotų, kad visa kas jai būtų matoma. Kai pirmą kartą pas ją buvom, ji pro langą akylai stebėjo savo bites, ar tik jos „nesipilia“ sode.

Jei išeisime į kiemą ir pro namo galą pasuksime daržo link, pirmiausia vėlgi pamatysime gėles (6 nuotr.). Ir iš kitos daržo pusės, nei matėsi pro langą, galuvagiai užsodinti aukštais turkiškais gvazdikais. O jei praversi langą, pasilenkus pamatysi, kad po juo – mėtos ir melisos, visas pasienis jomis užsodintas (7 nuotr.). Prie sienos įsaulis, saulė įkaitina eterinius augalus, ir jie dar labiau kvepia. Kitoje nuo vėjo užstotoje ir saulės įšildomoje vietoje, prie tvarto sienos, susodinta pomidorų eilė.

Apie šią erdvę, kurioje viskas lyg savaime išsidėstę taip, kad yra matoma, užuodžiama, tikslu pasakyti *sukurta*. Panašiai Francis Baconas, „Naujojoje Atlantoje“ pasakodamas, kaip Bensalemo gyventojai augina augalus, sako, kad jie tai *daro meno būdu* (Bacon 2004: 183). Tai, kas kvepia, susodinta po langu. Vienas pro kitą atsiveria akims gėlės, daržai, medžiai. Gali pasirodyti, kad čia

4. Gėlės arčiau namų, po langu

5. Daržas, už jo sodas su aviliais ir liepos

6. Pakeliui į daržą padėti įrankiai, darbo pirštinė. Nuo tako matomas gelėmis užsodintas daržo galas

7. Įsaulyje palei sieną susodintos mėtos

8. Grįžtanti nuo „besipiliančių“ bičių

9. 2010 m. rugsėjį savojoje vietoje

.....
Daivos Vaitkevičienės (1–3, 7–9) ir Giedrės Šmitienės (4–6) nuotraukos. Fotografuota 2010 m. birželio ir rugsėjo mėn.

viskas labai gerai apgalvota, apskaičiuota, sodo architekto braižyta. Tačiau ši erdvė, nors ne iš karto gali tuo patikėti, yra 86-uosius metus einančios neraštingos moters gyvenimas.

V. Daujotytė, prisimindama Žemaitiją, yra rašiusi apie kiemus, kurių daržo vagos užsodintos gėlėmis. Tuose kiemuose gyvenimas buvo kitoks, kitaip augo vaikai. Ji suvokia, iš patirties žino, kad tai nėra tam tikra kiemo ar šeimininkės ypatybė, tai rodo apskritai kitokį gyvenimo būdą, kitokį požiūrį. Integralumo pastebėjimas padeda suprasti ir kitą svarbią čia aptariamą vietos ypatybę: ji nėra reprezentatyvi, priešingai – jinai paranki, sukurta, susikūrusi pagal juntantį, veikiantį kūną. Tos gėlės galuvagiuose pasodintos ne tam, kad užstotų tai, kas negražu, t. y. daržą (nors jis ne mažiau gražus nei gėlės), ir ne tam, kad kas keliu eidamas jas matytų, bet tam, kad būtų po akimis, būtų matomos, kad būtų užuodžiamas jų kvapas. Susodintos taip, kaip norisi, taip, kaip patinka. Ši erdvė įsteigta ja judančio kūno, išsiskleidžia jo judėjimo kryptimis. Ji matoma iš tam tikrų, patogių žiūrėti, vietų – lango, takų. Čia kasdien einama – čia ir gėlės, arčiau mažesnės, toliau didesnės. Įrankiai padėti taip, kad būtų paimami ir padedami pakeliui į daržą ir grįžtant iš jo. Jie neturi sandėliuko, bet užkišti pakeliui. Ši vieta neturi kitos klasifikacijos, gradacijos, kaip žvilgsnio, kūno judėjimas. Ką tai reiškia? Gyvenama vieta vientisa su gyvenančiu kūnu: jis implikuotas į ją, o ji susidariusi pagal jį.

Kur tinkamiausia vieta lepiam augalui, kuris, visi skundžiasi, pas mus nepri-noksta? Ten, kur užuovėja ir įsaulis, – kaip tik ten ir susodinti Lukšienės pomidorai. Augalas pasako, ko jam reikia. O vieta parodo, kam ji tinkama. Šeimininkė veikiau ne apgalvoja, ne pati žino, bet pastebi, išgirsta, kaip bus geriau. Jos veikimo savoje erdvėje būdas artimas fenomenologijos pastebėtam ir aprašytam dailininkų tapymui: dailininkas tapydamas nesirenka ir negali rinktis, kokia spalva tęsti, nes viena, jau drobėje esanti spalva prašo, šaukiasi kitos, visiškai taip nubrėžta linija nurodo kitą, brėžtiną (Merleau-Ponty 1964: 46). Taip ir augalai suranda sanderbę su tam tikromis vietomis, vieni kitų prisiprašydami. Šeimininkei sprendimai tiesiog iškyla, yra pasakomi, siūlomi. Štai kaip ji pasakoja apie viską išdaužiusius ledus:

O. L. A Dievuli mana, a Dievuli mana, vagi sumušė patį gražųjį už lungo, ai kaip žydėjo už lungo, apimuštas, matai, visas, kur ne kur žiedžiukas. Anas tai norėjo, kad aš jį insi-neščia. Ale tai. Matau, debesys eina juodas nuo to gala, i vėjas, rasodnikų uždariau i aš ainu prie jį, i anas man bakst petin. Liepė paimt nešt, aš neatanešiau. Vargšėlį sumušė.

D. V. Kas petin bakst?

O. L. ...Puodas gėlės šitas, kai ėjau nuo rasodninko uždarius, man petin, tai kad aš jų gi nuskabinus, atsinešus... Palikau. Kaip užaja, kaip davė lapais lungų, tumsu buvo namuki, ažunešė, a ladų buvo jau un rytojaus visas pakraštys, kaip galai pirštų, taigi apdaužė visa ką (LTRF cd 448-4).

Vazoniukas net petin baksteli, kad susiprastų jį įnešti, lyg žino, kad negerai jam lauke pasilikti, ir savo šeimininkei tai sako. Mūsų perklausimai leidžia įsitikinti, jog ji yra tikra, kad gėlė jautė pavojų ir jai pasakė, bet ji, gal būdama užsiėmusi kitais rūpesčiais, tą kartą nepaklausė. Literatai tokį pasakojimą galėtų laikyti menine personifikacija, bet fenomenologinė antropologinė perspektyva žvelgtų į jį kaip į tam tikrą pasaulėjautą.

Jos santykis su augalais, jos galėjimas su jais „susikalbėti“, buvimas lygiais jos kalbėjime rodosi ir kitomis formomis. Kai lankėme senutę rudenį, ji buvo susirgusi, „toki diegliai kaip peiliai“ buvo įsimetę galvon. Bet daržą jau buvo spėjusi nusiimti, tik kopūstai likę. Žiūrėdama pro langą ji ir sako:

O. L. Paaugo šiemet, gal paskutiniai metai, visa kas paaugo mano, i kopūstai, va matot [pro langą matyti daržas], visa kas, gal jau daugiau nereiks, *gal anys mani apgalės*, visa kas.

D. V. Kas tie „anys“?

O. L. Nu augalai visi. Šiemet paaugo visa kas, tai gal daugiau jau neaugs. <...> va tep jau jaučiuos po sveikatai, ku *apgalės* (LTRF cd 448-6).

Su augalais ji kaip lygi: jie silpnesni, jinai juos tada prižiūri, bet jie sustiprėja, išauga, o jinai silpsta. Augalas augalą apgali, kuris stipresnis. Ir pati augintoja iš augalų neišsiskiria, gyvena išvien, gali apgalėti ir būti apgalima. Todėl ir galimas toks išėjimo įvardijimas: „jau apgalės mane“. Matome, kad augalų auginimas yra integrali ir esminga jos pasaulio dalis. Kaip augina augalus, taip supranta pasaulį. Timas Ingoldas, britų antropologas, kalbėdamas apie žemdirbystės formavimąsi, subtiliai pastebi, kaip, žmogui pradėjus auginti augalus, mezgasi jo ryšys su pastovia vieta. Ne tik skindamas, rinkdamas, ką gamta užaugina, bet ir pats mokydamasis auginti, žmogus ima bendradarbiauti su gamta, veikti kartu (Ingold 2000: 77). Žemdirbio judesiuose bendradarbiavimo pojūtis ilgai išlieka ryškus ir Lukšienės yra atskirai gyvai patiriamas.

Dar pažymėtina, kaip ši moteris suvokia savo veikimą, save auginančią, dirbančią. Mes matome darbo rezultatus – klestinčią aplinką, bet pats darbas – toks, koks mums įprastas, – čia lyg nėra dirbamas. Bandydama suprasti, kas ir kaip šiuo atveju vyksta, prisimenu keistą Jono Meko pasakojimą apie savo tėviškę. Jis teigia, kad kol gyveno namuose, Mekai nedirbo: jie šėrė ir girdė arklius, kai šie norėjo vandens, arė laukus, kai ateidavo tam laikas. Tik Lukšienės kontekste pradėdu suprasti, apie ką jis kalbėjo. Nėra tokio darbo, kuris prasidėtų devintą ir baigtųsi šestą valandą, nėra išankstinės veiklos programos. Darbas Meko ir Lukšienės atveju pasirodo kaip įsisukimas į aplinką, kaip buvimas su ja išvien. Žmogus imasi bendradarbiauti su gamta, veikia pagal ją, tais pačiais jos principais. Kai lankėmės birželį, matėme užsodintą didžiausią daržą, jau apvogotas bulves, tada ji mums dar

parodė, kaip vagojanti. Rudenį atvažiaų randame viską sutvarkyta, nuimta. „Kas tai padarė?“ – klausiu, išties nesuprasdama. Ji tyli, šypsosi, dairosi po daržą. Matydama, kad tebežiūriu klausiamai, pakelia vieną savo ranką. Nesako „aš“, nerodo į save. Ranka viską padarė (panašiai, kaip ranka pasigadina, kai duona neskani iškepa, rankai negarbė)¹⁰.

Ji kalba taip, lyg darbas pats tirptų jos rankose. Pasakoja, kaip pradeda dirbti, ir pati netiki, kad padarė. „I pinkias kapas rugių supjoviau, i pasistaciau pati, i pati dyvijuos vakari, kap aš šitiek galėjau padaryt – i apseiti, i šitiek padaryt. Premo stebuklas“ (LTRF cd 447–6). Man patinka, sako, dirbti. Ir apie savo kaimynes taip pat kalba: „Kap išeina dirbt lauki, tai neatbaidysi jos iš lauko <...>, jai dirbt i dirbt“ (LTRF cd 448–1).

Prisimindama, kaip dirbdavo, minėdama savo sveikatą, drūtumą, priduria ir apie gerą klausą: „*Drūta be gala buvau*. Būdavo, baras kaimi <...>, a *man kap va surašyta girdisi*, kap surašyta. Labai buvau... O dabar nēr nē ausių, nē akys jau negeros“ (LTRF cd 447–6)¹¹. Pirmiausia mums atrodo, kad čia esama lyg nemytuoto minties šuolio, lyg būtų ką prisiminusi ir pakeitusi temą. Peržiūrint visą medžiagą, matant, jog tas pats šuolis kartojasi, galima suprasti, kad drūtumas, sveikata jai yra neatsiejami nuo akylumo ar geros klausos. Darbas, kaip jau aptarėme, jai yra įsisukimas į pasaulį. Be pastabumo, be gebėjimo girdėti, matyti gyvenamasis pasaulis yra lyg išretėjęs, be tankio, be intensyvumo. Per klausą, per regą – per jautimiškumą ji išitraukia į gyvenimą, o kartu – ir į darbus.

Gyvenama vieta neatskiriama nuo asmens, joje matomi jo veiksmai, įpročiai, jo supratimas. Tarp kūno ir erdvės gali megztis skirtingi santykiai, pagrįsti skirtingais kūno veikimo ir jausinio suvokimo stiliais¹². Lukšienės erdvės suvokimas išsiskiria įscentravimu į veikiantį ir juntantį kūną; erdvė tiesiog plečia jautimines kūno galimybes, sudarydama joms tinkamiausias sąlygas. Tikslumo dėlei čia

10 Panašiai sako ir pasakodama, kaip pabėgo nuo gyvatės, kuri stačia ją vijosi: „Nežinau, kap *ėjo kojos man*. Jauna buvau, daug metų atgalios. Dabar nugriūtau“ (LTRF cd 447–12). Ji turi aiškų pojūtį, kad pats kūnas – rankos, kojos, akys – daug padaro, žmogui negalint to nē paaiškinti. Kūnas akimirksniu atliepia situacijai, akimoiu reaguoja į aplinką, jis mimetiškai pagauna kitų gestus, juos pratęsia. Kaip rašo fenomenologai: kūnas veikia, mums to nežinant.

11 Plg. su pasakojimu susitikus po trijų mėnesių:

O. L. Gyvinta, jau ku pergyvinta. *Mano drūtos labai būta*. Kap atitekėjau tenai, tai bardavos kaimi, va susibara, *tai man kap paberta, kap paberta*, a dabar nēr jau ausių, kai žodžiai ūturiuoja, tai dabar aš nelabai jau girdžiu.

D. V. Kaip paberta?

O. L. Nu tai baras, vienas su kitu susipyksta, tai aš girdėdavau, man kap vis viena žodžius jų visus girdžiu, ausys geros buvo, o dabar jau susenėjau ir ausys pasgadina. <... > Sakau gi, kų tu, kų tu, ausys mana buvo. Kaip sakytum tilifonas. Dabar jau nēr. Širdis mušas – ir ausys čik čik čik, kap zagarka (LTRF cd 449–1).

12 Elizabeth A. Behnke skiria du pagrindinius kūno veikimo ir jausinio suvokimo stilius: būdingą *atskiriantį stilių* ir alternatyvų *diakinetinį stilių* (Behnke 2006: 129–130, 139–140, 143).

pasakytina, kad žmogus neturi kitos patirties galimybės, kaip tik savo kūno perspektyvą, tačiau, nepaisant to, šią neišvengiamybę jis gali įvairiai interpretuoti ir išnaudoti. Mūsų aprašomu atveju svarbu pastebėti, kad veikiantis žmogus suvokia save kaip lygų vietai, jos daiktams, ir dėl to veikia išvien su vieta. Nors ją lyg ir kuria, bet nėra iškilęs virš jos. Jo ekspresija, raiška yra aplinkos žadinama ir palaikoma. Neabejotina, kad aprašyta Lukšienės laikysena, jos santykiai su vieta yra tradicijos dalis. Bendresni tradiciniai vietos suvokimo būdai, o juo labiau vietos suvokimo sąsajos su tradicijos centru dar laukia nuodugnesnių tyrimų.

GYVENIMAS KARTU – SUTEIKIMAS

Suteikimas yra pagrindinė bendro žmonių gyvenimo prasmė. Ir laimė. *Suteikiam, suteikia, suteikti* – vis pasikartoja Lukšienės kalboje. „Lietuvių kalbos žodyne“ nurodomos dvi pagrindinės žodžio „suteikti“ reikšmės, kurias, beje, randame ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“: pirmoji – ‘duoti kitam’, ‘daryti jo naudai’; antroji – ‘sugyventi’, ‘sutarti’. Štai keli vartosenos antrąja reikšme pavyzdžiai: „Mudvi visada suteikėm ir dabar suteikiam Mrj“, „Sesers, ale labai nesuteikia Plv“, „Anos terp savę nesuteikia Ktk“, „Ot anys gerai suteikia: kur eina, vis abu ir abu, niekur nesiskiria Km“ (LKŽ XV 1065). Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad antroji reikšmė tiksliai atitinka Lukšienės vartoseną. Bet, atidžiau įsižiūrėjus, galima drąsiai sakyti, kad žodyno išskirtos dvi reikšmės jai sudaro vieną sudėtinę reikšmę: duoti, daryti kito naudai – tai ir yra suteikti, sutarti, o sutarti – tai norėti duoti.

Žmonės, kurie suteikia, kad tik koks darbas laukuos, „vienas kitam lakia, mačija“ (LTRF cd 447-5). Marti, su kuria suteikia, visko duoda. Įdomi pati atsakymo forma:

D. V. O su ta gal geriau sutinkat?

O. L. Su tuo gerai. To visa ko duoda, i sviestų kap dara, dabar pieninèn neneša, tai duoda, bažnyčion važiuoja dažnai, mani nuveža, gera to marti (LTRF cd 449-1).

Šis atsakymas lyg per tiesmukas, ne vienam gali pasirodyti lyg koks materialistinis: ar sutinkat? Sutinkam, *nes* ji visa ko duoda. Tačiau jungtuko „nes“ Lukšienės kalboje nėra, jos mąstyme tarp suteikimo ir davimo nėra priežasties ir pasekmės ryšio – jei duosi, tai suteiksiu. Tiesiog davimas jai yra viena suteikimo formų. Suteikimas negali būti bekūnis, vien skelbiamas. Jis turi įgyti konkrečius pavidalus. Panašiai paradoksalus gali pasirodyti ir kitas atvejis. Kalbamės apie bites: „Ne par visus būva bitės, – sako ji. – Katras myli, gi tas ir laiko bites. Kitas tinsta“ (LTRF cd 447-1). Jos mąstymas nepriima dviprasmybių: labai myliu, bet negaliu prieiti. Jei jau negali prieiti, tai negali ir mylėti. Nieko smerktino čia nėra. Jei tinsti nuo

įgėlimų, tai ir nemyli. Atrodo, kad Lukšienė visiškai nelinkusi į scholastinius išvedžiojimus. Mylėjimas, kaip ir suteikimas, labai konkretus. Jei suteikiam, tai jau viskuo ir dalijamės: „...Kas par jų, tas par mani“ (LTRF cd 449-9)¹³.

Svarbu suvokti, kad suteikimas pasirodo tiesiog kaip noras, o ne kaip imperatyvas: „dūšia geidžia duoti“ (LTRF cd 448-1). Norisi pasiruošti, išsikepti, pavaišinti, nė vieno neišleisti tuščiomis. „Sukatės un stalų“, „vaišinkitės, neška-duikit“ – tokie ir panašūs raginimai šifruotoje medžiagoje nuolat kartojasi.

O. L. Aš tai jau neišlaidžiu nieko [nepavaišinusi]. Va, ataneša paštų, pensijų a ką, par mani neišeina...

G. Š. Tai paskui gali jums nieko nelikt, kai visus taip vaišinsit.

O. L. Dievas duoda, i turi. A kas neduoda, tas i neturi. O. <...> Kap cia dabar sakydavo?.. Loskavas teliukas dvi karves žinda, è upartas i un vienų neprieina. Taip visad gi būna (LTRF cd 451-2).

Dievas yra danguje, ir tai, kas žemėje, yra jo duota – netikėtai prasišviečia tradicijos centras. Santykis su tuo, ką turi, santykis su kiekvienu sutinkamu žmogumi, pats suteikimas yra lemiamas bendro pasaulio tvarkos suvokimo. Susitikimas su kitu žmogumi, bet koks susiejimas Lukšienei yra savaimė vertingas. Pats noras kitą susitikti yra atskiras suteikimo pavidalas. „Aš gi kai atitekėjau, ana [sesuo] gi jau nesnė už mani, – kiek? septyniais metais, – tai ana par mani, būdavo, kieminėja“ (LTRF cd 449-6.2). „Suvažiuoja giminės, tai sesuo atvažiuoja, i baliujam“ (LTRF cd 451-2). „Eidavom un mojaus. Buvom prasmanį žėdnų dienų, daugeliuos tį mes buvom, tai viena, kita, tai tų, tai išsikepa ką [ir nešas]. <...> Visos suveinam. <...> tadu vaišenamės, papoteriaujam, tada razeinam namo. <...> pastatė kryžių Medinosun, tai vėl bolius, reiks kas keptis, neštis“ (LTRF cd 447-5).

J. L. [Sūnus]. Anksčiau sueidavo daug. <...> Būdavo, Grikapelėj mojinės kap būdavo...

J. L. [Sesuo]. Oi.

O. L. Oi oi kap tį darydavos, gražu. <...>

J. L. Čia, Antanuos, sueidavo, ausdavo bobos...

O. L. Verpdavo, vakaruodavo...

J. L. Vyrai vėl visokių šposų prikrėsdavo...

O. L. ...tai kortom groja, tai ką. A bernai un mergas kaip sueina <...> (LTRF cd 449-7).

Žmonių nesuėjimas, nesigiminiavimas Lukšienės laikomas žmonių *susigadinimu*. O jei kas iš tikrųjų neturi giminės, tai tam jau blogai, nėra kam atvažiuoja, aplanko.

.....
13 Plg. su Domicėlės Šlapelienės gimtųjų aprašo analize (Šmitienė 2000: 184–185).

Suteikimui nemenkos įtakos turi nusiteikimas prisitaikyti ir būti nuolaidžiam, kaip tarp augalų, taip ir tarp žmonių nesiveržiama būti viršesniu. „Totos sasarys krūvoj gi buvo – kiek šeimynų? dvi? trys? Krūvoj gyveno i kap suteikė. O dabar va: kad unkėla [kojų] svetima pirkion – vsio, i nesuteikia niekaip. <...> suteikė labiausiai. Viena tų dara, kita tų dara“ (LTRF cd 449–1). Kai klausiam, ar ji pati gerai su anyta sutarė, iš karto paaiškina: nebuvo barnių, aš buvau nuolaidi. O paskui pasakodama dar priduria tai, ką jau anksčiau aptarėme: „Megzdavau gi ašiai labai, kostiumą, zdorova boba buvo, gražų sijonų numezgiau, švietrų, eina kaip putine“ (LTRF cd 447–5). Ir vaikai paklusnūs būdavo: „Moma vedas kap baroniukus, tai su šakelėm, tai su grėbliais laukan“ (LTRF cd 450–1). Baigiant dar norėjęs sustoti prie kasdienio bendravimo situacijos, parodančios principinį nuolatinį taikumą ir didžiulį norą suteikti. Lukšienė šnekasi su sūnumi (jo susilaukė penkiolikos metų ištėkėjusi, tad susenęs ir jis):

O. L. Kas tį par jus? Kap tavo kojela? [Klausia, nes sūnus grįžta iš daktaro.]

J. L. Ištraukė skystį, buvau gi nuvažiavęs.

<...>

O. L. Tai dabar tau keliui lingviau?

J. L. Nu. Sakė, užsirašyk ailion jau sąnarys mainyt.

O. L. Ai Dievuliau mano, ai Dievuliau mano. Nu va Jankai pramainė, tai kap kumelė balatoja, i uogauna. Kap ana greit lazdas nusviedė.

J. L. Nu nesavas, neilgaamžis...

O. L. Nu tai kalbos nėra. Indeda kokių kaproninį. <...> Baiki, jau nedaug liko gyvint, dvie viekų negyvensim (LTRF cd 449–1).

Iš pradžių, tik sužinojusi, kad reikia keisti sąnarį, sako: pakeičia, ir viskas gerai būna. Sūnus dėl to suabejoja, ir ji iš karto persiima jo abejone, jį palaiko – ką tas kaproninis sąnarys... Ji atidžiai klauso, ką sako kitas, ir nesilaiko savo, neturi jokio polinkio ginčui, o kartu ir įsitikinimo, kad yra kažin kokia viena teisybė, kurią jiems šnekantis reikėtų apginti.

Ir vis dėlto geriausiai Lukšienės atveju suteikimą atskleidžia sudėtingi jos santykiai su vyru. Kur jos tik nebūta: ir bulvienojuos gulėta, ir „po dungciu“ prie kamino slėptasi... Kuolu pirštai išmušinėti. Ir su peiliu vaikyta. „Nemožna chvalit'. Daug atajėmė sylos“, – sako apibendrindama (LTRF cd 447–6). Kartu nugyventa beveik šešiasdešimt metų. Bet ir čia, kaip ir kalbėdama apie anytą, ji gali pasakyti: aš nusileidau, ir mes suteikėme. Suteikti, jos supratimu, galima su visais. O kai suteiki, tai gerai. „Kad bus aštras, nuslaisi, i bus gerai, – sako ji. – Aš gyvenau su savo diedu. Kad abudai vienoki buvį, tai būtum ažkart atsidauijį vienas kitų. Aš minkšta, nuslaidžiu, anas tegu būna sau uparas, kap nori. Aš nuslaidžiu, nu-

slaidžiu, durnesni lieku, i gerai, sugyvenom visų amžių, i gerai buvo“ (LTRF cd 449-5). Kartu ir dirbo, ir bites kartu „su saniu“ dabojo, ir gyvulius augino, dukart degę vis „rasikrapštydavo“. Sako: „Ėjo darbas par mus. <...> dirbam kaip arkliai, šienų grėbiam, vežam družniai. Karves, visa kų. <...> Ai, negirtas – aukso žmogus“ (LTRF cd 450-5).

Dvylika metų, sako, be vyro pragyvenusi, bet gal jau nori paimt, gal kviečias. Sako „kviečias“ – vadinasi, galvoja, kad jis jos laukia anapus, kad ten irgi su juo bus ir suteiks. Ir dar čia galime prisiminti jau minėtą sapną, kaip miręs vyras ateina jai pasakyti, kad pamirti nėra sunku. Iš jos pasakojimo, kaip jis atsikeldavęs iš savo lovos, „šiuk šiuk šiuk su kaliošiukais per padlagų“ ateidavęs, kur ji gulėdavusi, pasidalyti savo nerimu „a lingva, a sunku mirt“. Ne su kiekvienu gali dalytis nerimu. Nėra paprasta jį išsakyti. O juo labiau nėra paprasta pažadą ištesėti – numirus ateiti kitą suraminti, pasakyti jam, kad „labai lingva pamirt“. Ir dar vienas ryškesnis sapno istorijos epizodas – savas mirusio vyro kreipinys sapne „bobu, bobu“, matyt, daugybę kartų girdėtas gyvenime. Pats kreipinys ir ypač pasakojančiosios intonavimas atveria egzistencinį matmenį, glūdinčią vieno žmogaus kreipimesi į kitą ir staigiam kito, pabundančio iš miego, atsiliepime: „Ką?“ – surikau. “ Pragyventi metai sujungia žmones bendrystei.

Iš suteikimo su daug jėgų atėmusiu vyru geriausiai matomas išcentrinis požiūris į save, gebėjimas savęs nesureikšminti, neužsikietinti. Ji išlaiko reikšmės daugiaprasmiškumą, galėdama tą patį žmogų suprasti ir kaip piktabūdį, ir kaip aukso vertą. Įdomu, kad pati Lukšienė sąmoningai suvokia, jog žmonių santykius, jų suteikimą lemia savęs sureikšminimas arba nesureikšminimas. Paklausta, kas dabar negerai, kas pasikeitė, ji atsako: negerai, nes kiekvienas jaučiasi „kas tai aš, kas tai aš“ (LTRF cd 450-1). Ne tai, kad kiekvienas pasidaręs blogas, bet nebėra nusiteikęs sutarti su kitu. Ji ir žodį išveda – *nesuteikiai*, juo norėdama patikslinti „piktapalaikius“ ir tai, kad „dabar jau nėra sutaikos“ (LTRF cd 447-1). Jos laikysenoje, elgsenoje, galvosenoje *aš*, *mano* yra išties silpnas ir nežymus. Ji neieško *savo* teisybės, neduoda atgal (gavau, bet nekirtau). Jos tapatybė yra kūno, veiksmo lygmenyje – tarpkūniška ir tarpsubjektyvi. Jos reikšmingumas – jos veikime, o ne abstrakčiame saugomame *aš*. O veikimo energija, pasirodo, dėl silpno *aš* nenusilpsta – tai ypač įdomu žiūrint iš dabarties kultūrinių nuostatų.

Svarbu suvokti, kad suteikimas – tai žmogaus prisiimama laikysena, palaikoma tam tikro pasaulio tvarkos suvokimo. Pačiame pasaulyje santykių pasitaiko kuo įvairiausių, taip pat ir žiaurių (plg. LTRF cd 450-1), bet jie gali nekeisti laikysenos. Žmogaus laikysena, kaip ji čia pasirodo, yra neatsiejama nuo jo tikėjimo, koks pasaulis yra ir kaip jame reikėtų būti. Galbūt laikysena yra kūno formą įgijęs tikėjimas. Humanitarinių ir socialinių mokslų diskursams labiau pažįstama emocijos sąvoka. Emocijos – tiesioginiai situacijų išgyvenimai, nevalingai

žmogų apimančios būsenos, savaime veikiančios jo sprendimus. Laikysena turi paties žmogaus laikymosi reikšmės dalį, ji gali nukreipti emocijas. Ji artimesnė intencionalumui, nukreiptumui *link*, ir galbūt laikytina vienu jo porūšių. Pati laikysena turėtų susilaukti nuodugnesnių fenomenologinių tyrimų kaip emociją, tikėjimą ir valią siejantis žmogaus patirties fenomenas. Taikumo laikysenos, noro sutarti, arba, priešingai, karingumo laikysenos, ieškančios pretekstų kovai, studijos atvertų svarbią žmogaus plotmę ir išryškintų skirtingas kultūrines tradicijas.

PABAIGA

Ona Lukšienė, lauko tyrimų metu mūsų sutikta einanti 86-uosius metus, nuo pirmo susitikimo suvokta kaip išskirtinė tradicinė pateikėja. Tačiau, kaip jau sakyta, ji nebuvo nei dainininkė, nei pasakotoja, ir mums pačioms nebuvo aišku, kas mums sudaro sąlygas jos tradiciškumą patirti. Dabar, grįžtant mintimis atgal, atrodo neatsitiktiniai ir paprasti ženklai – ji visą gyvenimą savo duonkepėje krosnyje kepė duoną, miegojo ant austinės paklodės („labai anas priimnas drobinis rūbas“), nemokėdama skaityti, bet anaipatol nebūdama tamsi, išliko kur kas labiau prisirišusi prie tradicinio gyvenimo būdo, iš vidaus jam priklausanti. Tačiau tokie paprasti dalykai atrodė per smulkūs, kad galėtų būti atsakymu.

Apžvelgiant atliktą tyrimą, galima manyti, kad pirmiausia ji mums pasirodė tradiciška, nes juntamai akivaizdžiai priklausė gyvai, gyvenamai tradicijai. Mūsų klausinėjama pasakojo papročius, su kuriais neturėjo ryšio, kurie jai „negalvoj“, bet kartu pasakojo ir tuos, kuriais gyveno. Jie rodėsi kaip neatsiejami nuo jos ir dėl to net ne iš karto atpažįstami. Jai tradicija, jos žinojimas aiškiai sutapo su gyvenimu. Žinoti visa ką, žinoti gyvenimą – taip ji suprato ir tai, ko mes ieškojome.

Priklausydama tradicijai, ji turėjo aiškų tikrumos, kuris, pasak S. H. Nasro, prilygsta tradiciškai suvoktam šventumui, pojūtį. Ir nors nieko apie tai neklausinėjome, nes nė nenutuokėme, kad galėtume tai daryti, jį užfiksavome. Beliko susiprasti iškelti centro klausimą, kas jai pačiai, jos gyvenimui svarbiausia.

Tikrumos pojūtis yra tai, kas rikiuoja jos gyvenimą, aplinką, jos norą dirbti ir suteikti su žmonėmis. Jis lemia požiūrį į tai, kas duota, – o jai pasaulis visa ko pilnas ir visas reikalingas – požiūrį į kiekvieną žmogų ir geidimą duoti. Stiprus, veikusiai prigimtinis jutimiškumas dar labiau išryškina tradicinį pasaulio jautumą. Kadangi ji itin gyvai junta tradicijos branduolį, jos gyvenime įprastos formos nesunkiai pereina į naujas, išlaikydamos tradicijos centrą.

Atliktu vienai išskirtinei pateikėjai skirtu tyrimu fundamentaliai aiškiai apibrėžiamos tradicijos suvokimui siūloma alternatyva. Tradicija, jei ji turi akivaizdų ar paslėptą centrą, palaikantį bendrą bendruomenės pasaulio suvokimą, aiškumo ir tikrumos pojūtį, gali veikti būdama iki galo neapibrėžta, rasdama tinkamiau-

sius atsakymus į padėties klausimus. Ji neegzistuoja kaip kartą visiems laikams duota. Tradicija, kuria gyvenama, nepaliaujamai naujai įsikūnija. Ji yra implikuota į laikysenas, emocijas, jautimus, norus ir veikia su jais išvien. Ji nėra vien norminanti ar ribojanti, bet ir leidžianti, laisvinanti. Kaip tik dėl to analogiškai gyvenamojo pasaulio sąvokai kalbama apie gyvenamąją tradiciją, kuri visada konstituoja kartu su asmeniu. Asmens ir tradicijos tyrimo integralumas – viena metodologiškai svarbių nuostatų.

LITERATŪRA

- Bacon Francis 2004. The New Atlantis, in: *Harvard Classics*, vol. 3: *Essays: Civil and Moral, New Atlantis, Areopagitica, Tractate on Education, Religio Medici*, edited by Charles W. Eliot, New York, p. 151–192.
- Behnke Elizabeth A. 2006. Pasaulis be opozicijos / Pasaulio kūnas, iš anglų k. vertė Giedrė Šmitienė, *Literatūra*, t. 48 (6), p. 124–156.
- Buber Martin 1992. *On Intersubjectivity and Cultural Creativity*, edited by Shmuel Noah Eisenstadt, Chicago / London.
- [Daujotytė Viktorija] 2005. Patirties profiliai: Pokalbis–studija, parengė Aistė Birgerė, Giedrė Šmitienė, kn.: *Sambalsiai*, sudarė Aistė Birgerė, Dalia Čiočytė, Vilnius.
- Daujotytė Viktorija 2010. *Patirties žodynas: Populiarioji literatūros fenomenologija*, Vilnius.
- Elden Stuart 2006. *Speaking Against Number: Heidegger, Language and Politics of Calculation*, Edinburg.
- Gellner Ernest 1993. *Postmodernizmas, protas ir religija*, iš anglų k. vertė Laimantas Jonušys, Vilnius.
- Husserl Edmund 2005. *Karteziškosios meditacijos*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika, Vilnius.
- Ingold Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*, London.
- Kerbelytė Bronislava 2002. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius.
- Lord Albert Bates 1995. *The Singer Resumes the Tale*, [Ithaca, New York].
- Merleau-Ponty Maurice 1964. *Signs*, trans. by Richard C. McCleary, Evanston, IL.
- Merleau-Ponty Maurice 2005. *Akis ir dvasia*, iš prancūzų k. vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius.
- Merleau-Ponty Maurice 2010. Suvokimo fenomenologija. 5. Kūnas kaip lytinė būtis, *Baltos lankos*, Nr. 31–32, p. 274–299.
- Mickūnas Algis, Stewart David 1994. *Fenomenologinė filosofija*, iš anglų k. vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius.
- Nasr Seyyed Hossein 1995. Kas yra tradicija, iš anglų k. vertė Audrius Beinorius, *Liaudies kultūra*, Nr. 5.
- [Rahner Karl] 2006. Karl Rahner on Christianity and Non-Christian Religions, in: *The Christian Theology Reader*, ed. by Alister E. McGrath, Malden / Oxford / Carlton, p. 614–617.
- Sadauskienė Jurga 2006. *Didaktinės lietuvių dainos: Poetinių tradicijų sandūra XIX–XX a. pradžioje*, Vilnius.
- Šmitienė Giedrė 2010. Dainavimas kaip terpė ir buvimo būdas, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIX, p. 80–100.
- Šmitienė Giedrė 2000. Palankumo laikysena, *Tautosakos darbai*, [t.] XII (XIX), p. 179–188.

SUTRUMPINIMAI

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius, 1956–2002.

LTRF – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka

Concept of Fluid Tradition

G I E D R Ė Š M I T I E N Ė

S u m m a r y

This article, raising questions related to the functioning of tradition, is essentially focused on a single informant, met during the fieldwork session organized by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore in 2010 in Švenčionys district. Since the very first encounter, this 85 years old woman was perceived as an exceptionally traditional informant. Still, she was neither a folk singer nor a storyteller, and we could not quite grasp ourselves, on what grounds it was possible for us to consider her traditional. Her ancient mode of living, including home baked bread, home made bedspreads and finally, her illiteracy, did not seem a sufficient clarification. In the article, her relationship with tradition is analyzed in detail, including ways by which tradition functions in her life.

The performed analysis calls for suggesting an alternative to the fundamental conception of the clearly defined tradition. Tradition, if it has an open or hidden center supporting the common perception of the world in community, its sense for reality, is able to function even while being not completely definite. It does not exist as being set once and forever. The lived-on tradition keeps constantly re-embodying itself. It is implied in attitudes, emotions, senses, wishes and is acting along with them. Rather than being purely normative or limiting, it is also liberating, permissive. Therefore along with the notion of the *lifeworld*, the concept of the living tradition is also discussed, which is always constituted together with a person. The integrity embracing both person and tradition presents a methodologically important premise of the research.

The study enables asserting that our informant does belong to the living and lived tradition. Although when interviewed, she did tell us about customs that she was not concerned by, i.e. which she had once seen, but has never practiced. Nevertheless, she also told us about those customs and beliefs, by which she lived. The latter were so closely related to her life, that sometimes it was difficult to discern and recognize them. Rather than being mechanically repeated, these used to be sensually improvised. Several traditional narratives that she told us, rather than being performed as separate pieces, were presented as constituting her world, as functioning in her perception and even in her dreams. For her, tradition flowed along with life, emerging in her senses, attitudes, and wishes.

In the course of analysis it was established that the informant was endowed with a natural sense for reality that represents the traditional experience of the sacred and that should be regarded as a Source of tradition (Nasr). The sense of reality as the sense of sacred ordered her life, her surroundings, and her willingness to work and to come together with people. It defined her attitude towards things that had been given and towards the people that she had met. Because of her acute sense of the core of tradition, the common shapes of her life tend to transform into new ones, preserving the center of tradition.